

Katarzyna Podniesińska

Historia duplikatów w polskich zbiorach publicznych na przykładzie Biblioteki Załuskich

Niepodległość i Pamięć 23/4 (56), 245-258

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Podniesińska

Kustosz Gabinetu Grafiki i Rysunków
Muzeum Narodowego w Krakowie

Historia duplikatów w polskich zbiorach publicznych na przykładzie Biblioteki Żaluskich

Jednym z elementów pracy przy obiekcie muzealnym jest określenie jego pochodzenia. Jeśli nie zostało ono odnotowane na obiekcie ani w księdze inwentarzowej, do której obiekt taki został wpisany pod określonym numerem, ani na karcie katalogu naukowego, pozostaje żmudne poszukiwanie w księdze wpływów, dokumentach archiwalnych albo w przypadkowej korespondencji. Zadanie to okazuje się jeszcze trudniejsze w sytuacji, gdy w zbiorach muzealnych pozostaje więcej niż jeden taki sam obiekt. Wówczas przypisanie tego konkretnego egzemplarza określonemu, poprzedniemu właścicielowi staje się prawie niemożliwe. Badaniom proweniencyjnym ekslibrisów ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie poświęcone zostały dwa artykuły¹ pokazujące trudność i złożoność takich sytuacji na konkretnych przykładach. Dalsze badania wykazały, że gospodarka dubletami oraz obiektami wyselekcjonowanymi ze zbiorów prowadzona w latach 1902–1933 w krakowskim Muzeum Narodowym dotyczyła różnego rodzaju obiektów, zarówno wielokrotnych (książki, ryciny,

¹ K. Podniesińska, *Kolekcja ekslibrisów bibliotek polskich w zbiorach graficznych Muzeum Narodowego w Krakowie – wybrane problemy dotyczące proveniencji w latach 1900–1914*, [w:] *O miejsce książki w historii sztuki*, Kraków 2015, s. 337–345; eadem, *Kwestie proveniencyjne dotyczące ekslibrisów nabytych do zbiorów graficznych Muzeum Narodowego w Krakowie w latach 1914–2016* (w druku).

mapy, monety, medale, fotografie), jak i pojedynczych (np. obrazów). Powstaje pytanie, na jakiej zasadzie, w jaki sposób, jak wiele przedmiotów i ile wartych podlegało takiej gospodarce² oraz jakie były w Polsce tradycje takich działań. Na to ostatnie pytanie stara się dać odpowiedź niniejszy artykuł.

Z istotą muzeum wiąże się kolekcjonerstwo przedmiotów. Możemy o nim mówić w sytuacji odejścia tychże przedmiotów od funkcji podstawowej, jaka została im przypisana w chwili tworzenia, na przykład użytkowej w przypadku portretów i wyrobów rzemiosła, sakralnej w przypadku wizerunków świętych czy ekonomicznej w odniesieniu do monet i przypisania im nowej funkcji odnoszącej się do wartości estetyczno-poznawczych. Działania kolekcjonerskie osób prywatnych i instytucji są w tym aspekcie zbieżne, a ich istota leży w wycofywaniu wybranych przedmiotów z obiegu codziennego i ocalenie ich, na czas jak najdłuższy, od zniszczenia i zapomnienia³. Tym, co różni obiekty będące własnością muzeów i instytucji publicznych od obiektów pozostających w posiadaniu prywatnych osób lub firm jest forma ich własności. Instytucje publiczne w przeważającej większości mają bowiem charakter otwarty, a przechowywane w nich zbiory są ogólnodostępne. „Nie ma czystego przeżycia sztuki ten, kto pragnie jej dzieło mieć dla siebie” – pisze Jan Białostocki w rozważaniach na temat mecenasa, kolekcjonera i odbiorcy⁴. Przeżycie estetyczne jest bowiem bezinteresowne, wyczerpuje się samo w sobie nie uwzględniając ani podziałów własnościowych, ani formalnych, czyli na sztuki materialne (sztuki przestrzeni) i sztuki czasu (takie jak utwór muzyczny czy literacki). Z tego właśnie względu najlepiej spełnia się w muzealnej przestrzeni publicznej, która umożliwia doznanie tego typu przeżyć jak największej liczbie odbiorców.

Wszystkie zbiory publiczne i państwowe powstawały w oparciu o kolekcje prywatne, nawet jeśli były to zbiory króla. Kolekcje zaś

² Na te pytania stara się odpowiedzieć artykuł: D. Błońska, K. Podnieśńska, „*Jednemu sprzedać dublet, a od drugiego kupić rzecz potrzebną...*”. *Dublety w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie w latach 1901–1939* (w przygotowaniu).

³ Z. Żygulski jun., *Muzea na świecie*, Warszawa 1982, s. 130.

⁴ J. Białostocki, *Mecenas, kolekcjoner, odbiorca*, „*Refleksje i syntezy ze świata sztuki*”, cykl drugi, Warszawa 1987, s. 75.

bardzo często w całości napływały do tych zbiorów w postaci darów, co powodowało występowanie identycznych albo bardzo podobnych przedmiotów. Jako zbyteczne stanowiły one niepotrzebny balast. Wszystkie obiekty wielokrotne mogły występować w postaci zdublowanej.

Gospodarka dubletami w instytucjach publicznych w dawnej Polsce ma długą tradycję i dotyczy przede wszystkim bibliotek. W ich skład wchodziły wymienione powyżej wszystkie rodzaje obiektów wielokrotnych (oczywiście z wyjątkiem fotografii, która jest wynalazkiem XIX w.). Grafiki jako ilustracje książkowe, albumowe albo tablice tworzące teki bądź też pojedyncze ryciny, stanowiły naturalną część księgozbiorów. Natomiast zbiory numizmatyczne, nazywane „gabinetami medalów” (mimo że obejmowały zarówno medale, jak i monety⁵) nie wchodziły w skład wszystkich bibliotek, ale większości. Należały do nich np. Biblioteka Jagiellońska⁶, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie⁷, Biblioteka Pawlikowskich i Muzeum Lubomirskich stanowiące część Zakładu Narodowego im. Ossolińskich⁸, Biblioteka Uniwersytetu imienia Jana Kazimierza we Lwowie⁹, Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie¹⁰, Biblioteka Królewskiego Aleksandryjskiego

⁵ J. Strzałkowski, *Zbiory polskich monet i medali*, Łódź 1991, s. 15. Słowo „medal” nadawano zwykłym monetom, aby je uszlachetnić i ponieść wartość dokumentacyjną, zob. K. Pomian, *Zbieracze i osobliwości*, Warszawa 1996, s. 106; M. Męciewska, *Czy istnieje katalog medali polskich z kolekcji króla Stanisława Augusta?*, [w:] *Tarptautinė numizmatikos konferencija, skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150-mečiui*, Vilnius, 2006, Vilnius 2010, s. 61.

⁶ A. Abramowicz, *Numizmaty i gemmy*, [w:] *Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce*, cz. 2, *Czasy Stanisławowskie i ich pokłosie*, Wrocław 1987, s. 125.

⁷ H. Marcinkowska, K. Podnieśńska, P. M. Żukowski, *Kolekcja „Ex-librisów” Antoniego Ryszarda w Krakowie*, pod red. D. Błońskiej, Kraków 2015, s. 120–122.

⁸ K. Tyszkowski, M. Gębarowicz, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich*, [w:] *Publiczne Biblioteki Lwowskie. Zarys dziejów*, pod red. L. Bernackiego, Lwów 1926, s. 23, 25.

⁹ A. Jędrzejowska, *Biblioteka Uniwersytecka imienia Jana Kazimierza*, [w:] *Publiczne Biblioteki Lwowskie. Zarys dziejów*, pod red. L. Bernackiego, Lwów 1926, s. 42.

¹⁰ M. Brensztejn, *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*, Wilno 1925, s. 64, 86–87.

Uniwersytetu Warszawskiego. Bliżej nieokreśloną kolekcję numizmatyczną posiadała też Biblioteka Załuskich¹¹.

Po raz pierwszy duplikaty¹² biblioteki instytucjonalnej zostały wydzielone z całości zasobu i sprzedane na aukcji książek w 1694 roku, a sytuacja ta dotyczyła Biblioteki Senatu Gdańskiego¹³. Następna aukcja dubletów została zorganizowana przez tę samą księżniczkę i miała miejsce w 1752 roku¹⁴.

Najwięcej wiedzy na temat gospodarki dubletami dostarcza prześledzenie działalności Biblioteki Załuskich (1747–1794), pierwszej publicznej instytucji kultury w Polsce. Ofiarowana narodowi przez Józefa i Andrzeja Załuskich była jednocześnie największą księżniczką w ówczesnej Europie. Nie tylko jej działania w zakresie polityki duplikatami można uznać za pionierskie na ziemiach polskich, również wpływ, jaki wywarła na inne zbiory i biblioteki był znaczący. Wiele lat doświadczeń w obrocie tysiącami dubletów, najpierw samodzielnie w ramach Biblioteki Załuskich, a następnie pod zarządem Komisji Edukacji Narodowej (1773–1795), przyniosło nie tylko doświadczenie, ale i wymierne efekty.

Szczególnie dużo uwagi sprawie uaktywnienia duplikatów poświęcał referendarz koronny, późniejszy biskup kijowski, Józef Andrzej Załuski (1702–1774)¹⁵, który już w 1741 roku spisał własnoręcznie czterotomowy katalog dubletów swojej prywatnej biblioteki w Lunéville we Francji¹⁶. Katalog ten, oprawiony w jeden wolumin, przechowywany jest w Bibliotece Polskiej w Paryżu¹⁷. W tomie

¹¹ A. Abramowicz, *Numizmaty i gemmy...*, op. cit., s. 125.

¹² W przypadku książki za duplikat uznawano drugi lub dalszy egzemplarz druku, identyczny pod względem wydania i nakładu, nie zwracano natomiast uwagi na znaki własnościowe, rękopiśmienne i inne cechy unikatowe egzemplarza za: M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami w Bibliotece Załuskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1960, r. 4, z. 1–2, s. 47.

¹³ I. Imańska, *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)*, Toruń 2013, s. 92, 301.

¹⁴ Ibidem, s. 99.

¹⁵ K. Muszyńska, *Załuski Józef Andrzej*, [w:] *Słownik Pracowników Książki Polskiej* (dalej: SPKP), Warszawa 1972, s. 1005–1006.

¹⁶ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 60.

¹⁷ M. Manteufflowa, *Księgozbiór Józefa Załuskiego w Lotaryngii i jego droga do Polski*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1966, t. 2, s. 348.

pierwszym Załuski zarejestrował książki francuskie, w tomach drugim i trzecim – łacińskie, a czwarty poświęcił autorom polskim¹⁸. Na podstawie siedmiotomowego katalogu swej biblioteki warszawskiej zaliczał do duplikatów książki, które w jego kolekcjach krajowych znajdowały się w co najmniej dwóch egzemplarzach¹⁹. Katalogi zamierzał wydać w zakładzie typograficznym w Besançon²⁰, a zbędne książki sprzedać na aukcji w Paryżu²¹. Warszawa w latach 40. XVIII wieku nie była jeszcze przygotowana na tego rodzaju przedsięwzięcie, a przeprowadzenie aukcji książek nie gwarantowało powodzenia. W 1744 roku Józef Andrzej Załuski wymieniając, wypożyczając lub darując innym osobom książki posługiwał się rękopiśmiennym katalogiem dubletów²². Od 1746 roku katalogi te stanowiły wielkie woluminy i nosiły tytuły np. *Katalog duplikat sprzedanych*, *Katalog książek dwoistych lub więcej czyli duplikat*²³. Z drugiej strony Józef Załuski czasami celowo kupował książki rzadkie w większej ilości egzemplarzy, z góry przeznaczając część na wymianę za inne cime lia²⁴. Ze szczególną pasją nabywał dzieła autorów obcych traktujące o Polsce, dyplomatów, historyków i dworzan²⁵.

Od początku istnienia Biblioteki Załuskich, która powstawała w dużej mierze dzięki włączaniu całych księgozbiorów²⁶, duplikaty stanowiły pokaźny procent całości. W 1761 roku zorganizowano pierwszą publiczną aukcję dubletów Biblioteki i była to jednocześnie pierwsza aukcja książek w Warszawie w ogóle²⁷. Odbywała się ona przez

¹⁸ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 60.

¹⁹ M. Manteufflowa, *Księgozbiór Józefa Załuskiego...*, op. cit., s. 348.

²⁰ Ibidem, s. 354; I. Imańska, op. cit., s. 120.

²¹ M. Manteufflowa, *Księgozbiór Józefa Załuskiego...*, op. cit., s. 354.

²² J. Kozłowski, *Szkice o dziejach Biblioteki Załuskich*, Wrocław, 1986, s. 38.

²³ M. Łodyński, *Zagadnienie dubletów w reformie bibliotecznej Komisji Edukacji Narodowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1934, r. 8, s. 162.

²⁴ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 55.

²⁵ M. Manteufflowa, *Księgozbiór Józefa Załuskiego...*, op. cit., s. 350.

²⁶ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 53–54.

²⁷ Ibidem, s. 69; J. Kozłowski, op. cit., s. 62.

wiele kolejnych dni. Przygotowano ją bardzo starannie, a procedurę nabywania książek regulowały wskazówki umieszczone na początku katalogu wydanego w poprzednim roku i przygotowywanego przez kilka lat pod kierunkiem Jana Daniela Janockiego (1720–1786)²⁸, prefekta Biblioteki. Już na dzień przed aukcją książki można było oglądać w pałacu Daniłowiczowskim – siedzibie Biblioteki, a po skończonej sesji Chrystian Gottlieb Friese (1717–1795), niemiecki erudyta, który kierował licytacją, wydawał egzemplarze i inkasował gotówkę. Za pośrednictwem wyznaczonych osób można było zamawiać książki pocztą, za pobraniem na koszt zamawiającego, płatne w monecie krajowej albo zagranicznej. Kupujący, którzy nie odebrali książek w przeciągu czterech dni tracili do nich prawo i wystawiane były one powtórnie na licytację. Porządek aukcji w każdym dniu był z góry zaplanowany i podany do publicznej wiadomości za pośrednictwem gazet. Podczas takiej jednodniowej sesji licytowano zwykle ok. 100 książek²⁹. Gdy aukcja ta skończyła się w drugiej połowie marca 1761 roku, rozpoczęto następną, poświęconą innej grupie książek. W sumie w 1761 roku miały miejsce aż cztery aukcje³⁰, a przez cały czas istnienia Biblioteki Załuskich odbyło się ich 9 (jeszcze w latach 1762, 1764, 1765 oraz pod zarząd KEN w 1781 i 1787)³¹. Podczas aukcji w 1761 roku prefektem księżnic klasztornych proponowano także zamianę na inne tytuły, czyli we współczesnym rozumieniu wymianę międzybiblioteczną³².

Oprócz tych działań Biblioteka pozbywała się niechcianych egzemplarzy również przez pośredników. W 1764 roku sprzedaż „ksiąg zduplikowanych Biblioteki Publicznej” odbywała się w Marywilu u Michała Grölla (1722–1798)³³, warszawskiego księgarza i wydawcy, który

²⁸ [bez autora], *Janocki Jan Daniel*, [w:] SPKP, s. 363.

²⁹ Powyższe wiadomości za: M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 69.

³⁰ I. Imańska, op. cit., s. 127–128, 155.

³¹ Ibidem, s. 128, 302.

³² K. Kłudkiewicz, *Kilka uwag o obecności książek ze skasowanych bibliotek klasztornych na aukcjach książek. Na marginesie monografii Iwony Imańskiej, Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.*, Toruń 2013, s. 414.

³³ Z. Staniszewski, *Gröll Michał*, [w:] SPKP, s. 296–297.

wcześniej zakupił je od Biblioteki³⁴. Jeszcze innym sposobem pozbywania się zdublowanych pozycji była sprzedaż bezpośrednia na podstawie katalogów, które krążyły po całym kraju. W 1783 roku odbyła się sprzedaż książek na tej zasadzie zwana *à l'amiable* (polubowanie)³⁵. Polegała ona na tym, że każda książka miała swój numer katalogowy i cenę, wystarczyło więc tylko podać ten numer, aby zamówić książkę. Wielu reflektantów zwracało się o upatrzone dzieła bezpośrednio do Józefa Załuskiego, który zachęcał do wymiany i prosił o nadsyłanie wykazów posiadanych dubletów³⁶. Aukcje Biblioteki Załuskich cieszyły się dużym zainteresowaniem znawców i miłośników książek, gdyż sprzedawano na nich stosunkowo dużo wydawnictw rzadkich i inkunabułów, a w katalogach zaznaczano celowo unikatowość książek. Na przykład katalog z 1760 roku rejestrował przeszło 300 takich pozycji³⁷. Mimo tych wszystkich intensywnych działań, które doprowadziły do rozprzedaży kilku tysięcy egzemplarzy z Biblioteki Załuskich w 1791 roku szacowano, że stanowią one nadal 25% całego zasobu (100 000 na ok. 400 000 wszystkich książek).

Sprzedaż dubletów mogła stanowić poważne źródło dochodów, tak się jednak nie działo. Stała temu na przeszkodzie mentalność Józefa Załuskiego, który nie dopuszczał możliwości czerpania zysków z tego typu transakcji handlowych, nawet gdyby mogły przynieść pożytek Bibliotece. Na przykład cały dochód z wszystkich czterech aukcji w 1761 roku przeznaczył biskup kijowski na rzecz kościoła i szpitala w Tarczynie oraz na seminarium w Żytomierzu³⁸. Z wielką przyjemnością natomiast darował on swe rzadkie i cenne duplikaty przyjaciołom i miłośnikom książek.

W 1765 roku księgozbiór Biblioteki Załuskich podzielony był na 29 klas, z których ostatnia „Z” zawierała dublety. Mieściły się one w różnych częściach pałacu Daniłowiczowskiego. Cenniejsze były

³⁴ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 72.

³⁵ I. Imańska, op. cit., s. 136.

³⁶ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 72.

³⁷ I. Imańska, op. cit., s. 302–303.

³⁸ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 73; I. Imańska, op. cit., s. 127.

przechowywane w szafach na parterze, na I piętrze mieściły się dublety polskie, łacińskie, włoskie i inne obce, poza tym dużą ich grupę przechowywano na poddaszu. W 1777 roku Komisja Edukacji Narodowej, która kierowała Biblioteką w latach 1774–1795, przeniosła zbędne książki do murowanej oficyny pałacu wypowiadając mieszkańcom dotychczasowym lokatorom³⁹. Pozycje dubletowe były oznaczane cyfrą „2”⁴⁰, książki rzadkie gwiazdkami albo słowem „rarissime”⁴¹.

Racjonalna polityka dubletowa była zrealizowana dopiero za czasów Komisji Edukacji Narodowej, która ze względu na swoje kompetencje mogła działać kompleksowo i objąć rejestracją, wymianą i sprzedażą dublety wszystkich podległych sobie bibliotek⁴². Na przykład w latach 1790, 1795, 1796 i 1803 miały miejsce aukcje niepotrzebnych egzemplarzy z Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie⁴³. Sprzedano wówczas przeszło 9000 dzieł, w większości za bezcen⁴⁴. Było wśród nich wiele cennych wydawnictw rzadkich i druków tłoczonych w XV wieku. Szacuje się, że ok. 15% z wszystkich sprzedanych wtedy książek (4935 sztuk) stanowiły egzemplarze mające status *rara*⁴⁵. Celem było bowiem pozbycie się balastu i stworzenie nowej powierzchni magazynowej, a nie odniesienie satysfakcji materialnej przez instytucję. Z nadmiarem duplikatów problem miały też księżnice Akademii Wileńskiej i Biblioteki Jagiellońskiej. W bibliotece Akademii Krakowskiej akcja wydzielania zbędnych egzemplarzy została zapoczątkowana w połowie XVIII wieku, ale w działaniach tych nie było ani determinacji Załuskiego, ani odważnych decyzji jak się ich pozbyć. Próba ogłoszenia

³⁹ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 74.

⁴⁰ J. Kozłowski, *Księgozbiór medyczny Biblioteki Załuskich, Erudycja jako ideał wiedzy w Rzeczypospolitej Augusta III*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1992, 37/1, s. 35–62.

⁴¹ M. Manteufflowa, *Księgozbiór Józefa Załuskiego...*, op. cit., s. 353.

⁴² M. Łodyński, *U kolebki polskiej polityki bibliotecznej (1774–1795)*, Warszawa 1935, s. 37; idem, *Zagadnienie dubletów w reformie bibliotecznej Komisji Edukacji Narodowej*, „Przegląd Biblioteczny” 1934, r. 8, s. 159–161.

⁴³ I. Imańska, op. cit., s. 158.

⁴⁴ A. Jędrzejowska, op. cit., s. 31.

⁴⁵ I. Imańska, op. cit., s. 303.

drukiem katalogu dubletów zakończyła się niepowadzeniem i dopiero w 1767 roku powrócono do tego pomysłu⁴⁶. Zwolennikiem ich „otakowania i przez aukcję rozprzedania” był Hugo Kołłątaj⁴⁷ (1750–1812)⁴⁸. W kwestii Biblioteki Wileńskiej wypowiedział się Józef Wybicki (1747–1822)⁴⁹, który wizytował litewską księżnicę w 1777 roku z ramienia Komisji Edukacji Narodowej. Pisał on: „Przełożyć muszę, że po większej części w tej bibliotece znajdują się duplikaty, trzeba by więc aby P. P. Komisja nakazała ścisły tego egzamin, a potem dała komu wolność *per plus offerentiam* duplikat sprzedania. Pieniądze stąd zebrane obrócone by zostały na kupienie nowych potrzebnych autorów”⁵⁰. W przypadku Biblioteki Jagiellońskiej nie wiadomo, kiedy i na jakich warunkach nastąpiła sprzedaż wydzielonych książek⁵¹, w przypadku księżnicy wileńskiej nie ustalono, czy w ogóle do takiej sprzedaży doszło⁵².

Wydzielony oddział dubletów miała przed 1832 rokiem również Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego⁵³, duplikaty opraw książkowych liczyły zaś ponad 14 000⁵⁴.

Sporządzanie katalogów duplikatów celem pozbycia się niepotrzebnych egzemplarzy stało się powszechne w późniejszym czasie. W 1829 roku wydrukowano katalog Biblioteki Puławskiej książąt Czartoryskich⁵⁵, który był przeznaczony na licytację mającą się odbyć

⁴⁶ J. Zathey, A. Lewicka-Kamińska, L. Hajdukiewicz, *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1, 1364–1775, Kraków 1966, s. 422.

⁴⁷ I. Imańska, op. cit., s. 152.

⁴⁸ J. Kolbuszewski, *Kołątaj Hugo*, [w:] SPKP, s. 430.

⁴⁹ A. Bukowski, *Wybicki Józef Rufin*, [w:] SPKP, s. 992–993.

⁵⁰ M. Łodyński, *U kolebki...*, op. cit., s. 27.

⁵¹ J. Zathey, A. Lewicka-Kamińska, L. Hajdukiewicz, op. cit., s. 407, 420–422.

⁵² I. Imańska, op. cit., s. 152.

⁵³ Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000, s. 64.

⁵⁴ Ibidem, s. 68.

⁵⁵ K.K. Sienkiewicz, *Katalog duplikat Biblioteki Puławskiej, których licytacja ma odbyć się dnia 29 września i następnym 1829 r. w Warszawie*, Puławy 1828.

w połowie tego roku w Warszawie⁵⁶. W 1847 roku opublikowano katalog dubletów Biblioteki Kórnickiej⁵⁷, w 1871 roku biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich⁵⁸, w następnych latach Biblioteki Publicznej w Wilnie⁵⁹ i Biblioteki PAU w Krakowie⁶⁰. Pod młotek szły też zbyteczne egzemplarze z bibliotek prywatnych np. Biblioteki Radziwiłłów w Królikarni⁶¹ i biblioteki Stefana Lubomirskiego (1862–1941) w Warszawie⁶². Zdarzało się, że duże partie dubletów darowywano, np. Henryk Lubomirski (1777–1850)⁶³ odstąpił na rzecz Biblioteki Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie 6000 podwójnych egzemplarzy z własnego zasobu⁶⁴.

Jak wspomniano powyżej, w skład bibliotek wchodziły ryciny, mapy i numizmaty. Na przykład Biblioteka Załuskich po przewiezieniu jej zbiorów do Petersburga w 1797 roku miała 40 618 rycin⁶⁵.

⁵⁶ E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815–1830*, Warszawa 1996, s. 152.

⁵⁷ *Catalogue des doubles de la bibliothèque du comte Dzialynski, ouvrages principalement concernant la Pologne. La vente en aura lieu le mardi 2 Février 1847, et Jours suivants, rue dite Dorotheenstrasse 20 à Berlin*, Berlin 1846.

⁵⁸ *Katalog dubletów i nakładów Biblioteki Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich*, Lwów 1871; *Katalog dubletów Biblioteki Zakładu Nar. im. Ossolińskich we Lwowie*. Nr 2, Lwów, 1926.

⁵⁹ F. Nikolaewiç Dobrãnskij, *Katalog dubletov Russkago Otděleniã Vilenskoj Publichnoj Biblioteki*, Wilno 1877.

⁶⁰ *Katalog duplikatów Biblioteki Akademii Umiejętności w Krakowie*, Kraków 1889.

⁶¹ *Katalog duplikatów Biblioteki książąt Radziwiłłów niegdyś w Królikarni, oraz innych książek w różnych językach, wystawionych na sprzedaż publiczną w dniu 12 marca 1856 roku i dni następnych za pośrednictwem księgarni Zygmunta Szteblera w Warszawie*, Warszawa 1856.

⁶² *Catalogue des doubles de la bibliothèque du prince Etienne Lubomirski à Varsovie destinés à la vente par l'intermédiaire de la librairie de J. K. Żupański à Posen; Katalog duplikatów z księgozbioru księcia Stefana Lubomirskiego w Warszawie, przeznaczonych na sprzedaż za pośrednictwem księgarni J. K. Żupańskiego w Poznaniu*. Nr. 2, Poznań 1900.

⁶³ J. Długosz, *Lubomirski Henryk*, [w:] SPKP, s. 526–527.

⁶⁴ A. Jędrzejowska, op. cit., s. 33.

⁶⁵ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 59.

Taką ilość podał bibliotekarz Cesarskiej Biblioteki Michaił Antonowski, pod którego kierunkiem rozpakowywano skrzynie przywiezione z Warszawy. Liczba ta została zweryfikowana przez Aleksandra Olenina (1763–1843)⁶⁶, dyrektora Biblioteki Petersburskiej i wynosiła 24 574⁶⁷. Zbiory numizmatyczne w Bibliotece Książąt Czartoryskich, składające się z monet, medali i tłoków pieczętnych, w 1894 roku wynosiły 3860 okazów⁶⁸, w Muzeum Lubomirskich w 1828 roku 4995⁶⁹, w Bibliotece Pawlikowskich w 1929 roku 3688⁷⁰, w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego w tym samym roku 11 178 monet i 508 medali⁷¹. W 1817 roku gabinet numizmatyczny wcielony do Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego liczył ponad 3000 sztuk, po 1825 roku został wzbogacony kolekcją Liceum Wołyńskiego (18 000 sztuk) przewiezioną z Krzemieńca w celu skatalogowania⁷².

Oczywistym jest więc, że również do tej kategorii obiektów stosowano gospodarkę dubletami. W gabinecie numizmatycznym Królewskiego Aleksandryjskiego Uniwersytetu w Warszawie prowadzono specjalną dokumentację poświęconą wymianie monet i medali. W 1830 roku Feliks Bentkowski (1781–1852)⁷³, konserwator gabinetu, pisał we wstępie do *Spisu Medalów Polskich* „Ktoby zaś miał chęć odstąpienia medalów w gabinecie król. alex. Uniwersytetu nie znajdujących się, lub zamienienia ich na dublety tegoż gabinetu (których spis

⁶⁶ Russkij biograficeskij slovar, [on-line]: <http://www.rulex.ru/01150102.htm>, [dostęp: 19.05.2016].

⁶⁷ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 59.

⁶⁸ A. Kabata, *Literatura numizmatyczna w Księgozbiornie Czartoryskich, czyli „Xięgi, z których doskonałą powzięć informację i wiadomość można w scyencyi numizmatycznej”*, „Notae Numsmaticae – Zapiski Numizmatyczne” 2013, t. 8, s. 227–244.

⁶⁹ K. Tyszkowski, M. Gębarowicz, op. cit., s. 23.

⁷⁰ Ibidem, s. 25.

⁷¹ A. Jędrzejowska, op. cit., s. 42.

⁷² M. Brensztajn, op. cit., s. 86, M. Męclewska, *Zamiłowanie czy zapłata – powstawanie katalogów kolekcji numizmatycznej króla Stanisława Augusta*, [w:] *Pieniądz – Kapitał – Praca – Wspólne Dziedzictwo Europy. Materiały VIII Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej*, Warszawa 2009, s. 167–168.

⁷³ J. Starnawski, *Bentkowski Feliks*, [w:] SPKP, s. 56–57.

później ogłoszonym będzie), zgłosić się raczy do Rektora uniwersytetu lub konserwatora gabinetu uniwersyteckiego⁷⁴. Widocznie sporo osób było chętnych do takiej zamiany skoro prowadzono specjalny „Dziennik konserwatora, gdzie zapisywane są (...) wymiany dubletów i innych monet i medali gabinetu”⁷⁵ obok oddzielnych Dzienników kupna i darów. Były w nim rejestrowane przez Bentkowskiego wszystkie przypadki wymiany, które następnie autoryzowała Rada Uniwersytetu⁷⁶. Wymianę numizmatów za dublety sugerował też Franciszek Skarbek Rudzki, od 1810 roku „dozorca Gabinetu Medallów” w Liceum Wołyńskim⁷⁷.

Uniwersytecki gabinet rycin, którego główny trzon stanowiły zbiory króla Stanisława Augusta Poniatowskiego zakupione w 1815 roku od jego spadkobierców oraz kolekcja grafik Stanisława Kostki Potockiego (1755–1821)⁷⁸, również miał wydzielone zespoły dubletów, w liczbie odpowiednio 4397 w przypadku kolekcji królewskiej i 790 w zbiorze hrabiego⁷⁹. Z rycinami postąpiono w tym przypadku identycznie jak z książkami⁸⁰, nie wciągnięto ich w ogóle do inwentarza, prawdopodobnie w celu przyszłej wymiany.

Zbiorami, co prawda prywatnymi, jednak udostępnianymi publicznie, bezpłatnie, z wyznaczeniem konkretnych godzin otwarcia⁸¹, była warszawska galeria Józefa Kajetana Ossolińskiego (1764–1834),

⁷⁴ F. Bentkowski, *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych w Gabinetie Król[ewskiego] Alex[andyjskiego] Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się, tudzież ze zbiorów i pism rozmaitych lub podań zebrany i porządkiem lat ułożony przez Felixa Bentkowskiego*, Warszawa 1830, s. 5.

⁷⁵ Z. Strzyżewska, op. cit., s. 56.

⁷⁶ Ibidem, s. 56.

⁷⁷ M. Męciewska, *Zamiłowanie czy zapłata...*, op. cit., s. 167.

⁷⁸ J. Rudnicka, *Potocki Stanisław Kostka*, [w:] SPKP, s. 707.

⁷⁹ Z. Strzyżewska, op. cit., s. 67–68.

⁸⁰ M. Manteufflowa, *Gospodarka dubletami...*, op. cit., s. 47. Temu służył właśnie katalog alfabetyczny, dublety były od razu wyławiane i oddzielane od reszty kolekcji.

⁸¹ A. Ryszkiewicz, *Kolekcjonerzy i miłośnicy*, Warszawa 1981, s. 65, 76. Od 1814 r. galeria czynna była, oprócz sobót po południu i dni świątecznych, w godz. 6–12 i 15–18. Od 1824 r. w godz. 8–12 i 16–20.

czynna dla zwiedzających do 1834 roku w Warszawie. Gromadziła ona wyłącznie obiekty pojedyncze obrazy i rzeźby, a na temat ewentualnej wymiany jest tylko enigmatyczna wzmianka w katalogu zbiorów z 1817 roku⁸², dotycząca 18 dzieł „przemieszczanych, czy zamienianych”⁸³. Udostępniane naukowcom, badaczom i publiczności były w tym czasie również zbiory puławskie książąt Czartoryskich⁸⁴.

Niniejszy artykuł nie wyczerpuje całości zagadnienia związanego z gospodarką dubletową w polskich zbiorach publicznych, wskazuje natomiast na fakt, że posiadanie podwójnych egzemplarzy obiektów wielokrotnych w bibliotekach i muzeach było zjawiskiem często spotykanym i stanowiło istotny element kształtowania kolekcji tych instytucji, niezależnie od tego, czy duplikaty traktowano jako niepotrzebny balast, czy też jako środek pozyskiwania dodatkowych funduszy.

Katarzyna Podniesińska

Bibliografia

Abramowicz A., *Numizmaty i gemmy*, [w:] *Dzieje zainteresowań starożytniczych w Polsce*, cz. 2, *Czasy Stanisławowskie i ich pokłosie*, Wrocław 1987, s. 124–139.

Brensztejn M., *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1831*, Wilno 1925.

Imańska I., *Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.)*, Toruń 2013.

Kłudkiewicz K., *Kilka uwag o obecności książek ze skasowanych bibliotek klasztornych na aukcjach książek. Na marginesie monografii Iwony Imańskiej, Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.*, Toruń 2013.

Lodyński M., *Zagadnienie dubletów w reformie bibliotecznej Komisji Edukacji Narodowej*, „*Przegląd Biblioteczny*” 1934, r. 8, s. 149–164.

Manteufflowa M., *Gospodarka dubletami w Bibliotece Żaluskich*, „*Roczniki Biblioteczne*” 1960, r. 4, z. 1–2, s. 43–79.

Marcinkowska H., Podniesińska K., Żukowski P.M., *Kolekcja „Ex-librisów” Antoniego Ryszarda w Krakowie*, pod red. Diany Błońskiej, Kraków 2015.

⁸² [Konstanty Villani], *Catalogue [sic!] des Tableaux de la Gallerie du Comte Joseph Ossoliński à Varsovie* [Warszawa 1817], s. 32, za: A. Ryszkiewicz, op. cit., s. 66.

⁸³ Ibidem, s. 66.

⁸⁴ E. Słodkowska, op. cit., s. 153–154.

Podniewska K., *Kolekcja ekslibrisów bibliotek polskich w zbiorach graficznych Muzeum Narodowego w Krakowie – wybrane problemy dotyczące proveniencji w latach 1900–1914*, [w:] *O miejsce książki w historii sztuki*, Kraków 2015, s. 337–345.

Publiczne biblioteki lwowskie, zarys dziejów, pod red. Ludwika Bernackiego, Lwów 1926.

Strzyżewska Z., *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po powstaniu listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000.